

Csíkpálfalvi szövött szőnyegek (18. század vége és 1930-1980)

Néprajzi Múzeum, Textilgyűjtemény

Szakmai beszámoló

A csíki „festékes” szőnyeg és a háziipari szőnyegszövés (19. század vége – 1990)

A *festékes* néven ismert gyapjúszőnyegnek többféle megnevezése ismert, amelyek egyrészt színes, festett mivoltára, másrészt készítésének technikájára, illetve a készítő népcsoportra utalnak: *burjással festett festékes*, *burjános*, *rakottas*, *aggatott*, *székely szőnyeg*, *székely rakottas*. Ez a szőnyegtípus évszázadokon át nemcsak a kelengye legértékesebb lakástextíliája, de a házak tisztaszobájának és a templomoknak is egyik megbecsült dísz tárgya volt. A szőnyegeket asztalra, ágyra terítve, illetve falvédőként, falikárpitként használták, később, a 20. század második felétől padlóra is terítették.

A festékes a vászonszövéshez használt egyszerű szerkezetű keskeny szövőszéken készült, láncfonala kendercérna, a vetülék vékonyra sodort, festett gyapjú. A szőnyeget kilimtechnikával szőtték, mindkét oldala egyforma. Jellemző díszítő elemei a szövés technikájából, a kilimtechnika jellemző kötésmódjából adódnak. Viski Károly szerint a festékesek egyszerűsége a székelység nehezebb életkörülményeire, a takarékoságra vezethető vissza.

A festékes két szélből közepén összevarrt szőnyeg, a díszítő motívumok a két szélén szimmetrikusan helyezkednek el, közepén, az összevarrásnál pontosan illeszkednek. Majdnem mindegyik festékesen előfordulnak apró „hibák”: ha a szövő figyelme elkalandozott némelyik motívum két különböző szélén megszőtt részei nem pontosan egyforma méretűek; ha szövés közben elfogyott a festett fonal, nem mindig sikerült azonos árnyalatúval pótolni. A szőnyegek mérete általában hasonló, hosszuk 180-220 cm, szélességük 140-160 cm körüli. Előfordulnak ennél kisebb festékesek is – átlagosan 110-130×135 cm-esek –, amelyeket általában asztalra terítve használtak.

A festékesek alapszíne rozsdabarna, vörösesbarna, amelyen a sötétkék, okker és fehér geometrikus motívumok határozottan elkülönülnek, szépen érvényesülnek. A festékesek szövéséhez felhasznált gyapjúfonalat „burjással”, vagyis a falu határában, a kertben termő növények különböző részeinek főzetével festették meg. A 19. század közepén a növényi festékanyagok ismerete általános volt, majd a kereskedelmi forgalomban megjelenő szintetikus festékek terjedtek el. Az új festési lehetőség az ízlésbeli változást is magával hozta: a korábbi, visszafogott színek mellé egyre több élénk szín került, megjelent a piros, az élénksárga, a narancs, a rózsaszín és a lila több változata. Ugyanakkor a kézimunka mintalapokon terjesztett szabadrajzú virágminták, a városi polgári lakásokban használt szőnyegek és más lakástextíliák divatja is hatott a festékes szövésre: különböző viráginda és leveles rózsza motívum szövésével is próbálkoztak. A virágmintás festékesek az 1930-as évektől jelentek meg a falusi leányok kelengyében.

A szövés, ezen belül a szőnyegszövés állami támogatása a 19. század utolsó évtizedeiben kezdődött, a háziipari fejlesztések egyik kiemelkedően támogatott terület volt. Az 1873-as bécsi világkiállítást követően rendezett országos, regionális és helyi kiállításokon egyre gyakrabban jelentek meg a paraszti háztartásokban szőtt gyapjúszőnyegek. Minisztériumi ösztönzésre a regionális iparkamarák, a helyi iparegységek, háziipari egyletek szövészeti iskolákat, tanfolyamokat szerveztek, amelyekkel az adott régióban élő nők képzését és megélhetését kívánták biztosítani.

Az 1870-es évek elején Csíkszeredában a vármegye állított szövészeti iskolát. A végzett növendékeknek szövőszéket ajándékoztak, de a várt eredmény, vagyis a helyi „szövészeti ipar” fellendülése nem következett be.

A következő tanműhely az 1880-ban alapított Csíkmegyei Polgári Leányiskola mellett, annak vezetése és felügyelete alatt működött 1882 és 1887 között.

A 19. század végén Csíksomlyón a tanítóképző üresen álló épületében létesítettek szövőműhelyt, amelyben apácák tanították szőni a környékbeli leányokat. Ez a rosszul szervezett „háziipari szövészeti üzem” az első világháború után csődbe ment. Ugyanitt rendezték 1930 pünkösdjén a „népművészeti kiállítást” és itt kapott először helyet a csíki múzeum gyűjteménye is. Két asszony, Pál Gáborné és Gál Ferencné az 1920-as évek közepétől szervezte a festékes szőnyegek szövését és felújítását. Pál Gáborné Kammer Edit gyűjtötte a régi festékesek mintáit, megtanulta a fonalfestést, megtanult szőni. Rövidesen hivatásának érezte a régi festékesek újjáélesztését és a csíki szövőasszonyok megsegítését azzal, hogy munkát biztosít nekik. Maga vásárolta fel a gyapjút, házhoz vitte az asszonyoknak, és a kész szőnyegeket kapcsolatai útján értékesítette, kiállításokon mutatta be. Elsősorban alcsíki falvakban dolgoztak az ő megrendelésére, de például egyik csíkpálfalvi szövőasszony, Ferencz Imréné Csiszér Erzsébet édesanyja, nagyanyja is rendszeresen szőtt neki. A csíkszentkirályi Csiszér Józsefné György Rozália szintén az ő megrendelésére kezdett szőni, munkáját 1933-ban elismerő oklevéllel jutalmazták a sepsiszentgyörgyi Mezőgazdasági-, ipari- és kisállatkiállításon. Egy másik csíkszentkirályi szövőasszony, Urszuly Andrásné így emlékezett: Pál Gáborné „megrendeléseket vállalt az ország területére, de még külföldön is. Két asszony kezdte el, Márton Áronné és Cseke Jánosné. Pál Gáborné megvásárolta a piacon a nyers gyapjút, az asszonyok és a leányok megmosták. Ő fűsültette meg, s kiosztotta fonásra a fehérnépeknek. Ő maga festette növényi festékekkel. Nagyon hűséges volt a munkásaihoz, segítőkész... Szőtt az egész család, mert jó pénzt hozott a házhoz. A testvérem is megtanulta, ő is szőtt, és a férjem is segített csörteni, tekert fonalat, s még szőtt is ha kellett...” Pál Gáborné emléke napjainkban is él a csíki asszonyok körében, bár az aktív szövők idősebbjei sem ismerték őt személyesen.

A csíki festékes szövésének másik elkötelezett szervezője, Gál Ferencné Sántha Julianna maga is szőtt. A házukban megforduló vendégek, művészek megvásárolták a szőnyegeit. Nem tudott eleget tenni a szaporodó megrendeléseknek, ezért egy szövőnői kört alakított ki, amely neki dolgozott. Ő maga mintákat tervezett, nyersanyagot adott a szövéshez és fonalat festett. A régi minták közül elsősorban a keretéseket szövötte, maga is tervezett ilyen szőnyegeket. Néha a hímezéseken előforduló figurális motívumokat is felhasználta a tervezésnél. Az ő nevéhez köthető a 180-200 cm széles, acélbordás szövőszék bevezetése, amelyen egy darabban lehetett széles szőnyeget szőni, eltérően a régi típusú, keskeny szövőszéken készült, két szélből középen összevarrt szőnyegektől.

A háziipari mozgalom, a szövés újjászervezői arra törekedtek, hogy ezt az „iparágot” kiterjesszék és piacképesé tegyék. A 20. század elején végbement ízlésváltozás miatt a „klasszikus” festékesek kevésbé voltak kelendőek, mint a színes rózsamintás import szőnyegek, ezért a festékes régi motívumkincse mellett olyan motívumokat, mintákat is terjesztettek, szövöttek, amelyek a keleti szőnyegekhez hasonlóan piacképesek lehetek, biztosíthatják a gyapjúszővéssel foglalkozó asszonyok megélhetését. A különböző hímezésminták terjesztésének hatására a csíki kelengyékben megjelentek a rózsás ágytakarók, asztalterítők és falvédők. A két világháború között Csíkban a gazdasági kényszer miatt megélhetési lehetőséget láttak a háziipari gyapjúszővésben falusiak és városiak számára egyaránt. A csíki kispolgári befolyás főleg a szőnyegek színezésben mutatkozott meg, de sokszor jó irányba fejlesztették a motívumok kompozícióját.

1950-ben alakult meg az Augusztus 23-a Szövetkezet, amelynek tagjai a környéken, a rajonban dolgozó szabók voltak. A csíkszeredai székhellyel működő intézménynek a vidék falvaiban alegységei, műhelyei alakultak. Néhány év alatt a munkások száma megsokszorozódott. 1959-ben a szövetkezetet átszervezték, a részlegek az újonnan alakított Olt Szövetkezethez csatolták. Az újabb szövetkezethez több háziipari ágazat képviselői tartoztak.

Az 1950-es évek végén a szövőműhelyek alakításakor azokat a tehetségesebb asszonyokat hívták meg tanítani, akik az 1920-30-as években a háziipari mozgalom hatására kezdtek szőni, Pál Gáborné és Gál Ferencné megrendelésére dolgoztak. Közülük kerültek ki az első falusi részlegvezetők. Elsősorban azokat a nőket alkalmazták, akik otthon, a családjukban tanultak szőni, tehát a szövetkezet a korábbi háziipari szakismeretre alapozva kezdte meg működését. Üres házakat rendeztek be szövőműhelynek, és sokan a saját otthonukban dolgoztak a szövetkezettől kapott szövőszéken, többen széles szövőszéken is. A szövetkezet első tizennyolc szövőszéke Gál Ferencné hagyatékából származott. Csíkszentkirályon 50, Csíkpálfalván 25 volt a kezdő létszám, Csíkszentdomokoson, Csíkdánfalván, Csíkszentgyörgyön, Menaságon, Kászonaltízen is alakult szövőműhely, az utóbbi helységekből nincs számadatunk. A bedolgozók köre rokoni, ismeretségi, jószomszédi kapcsolatokon keresztül formálódott, de sokan dolgoztak a munkakönyves alkalmazottak nevében is. Az otthon végezhető munka lehetősége az asszonyok számára vonzó, a falusi családok szempontjából előnyös volt. Mindenki igyekezett munkához, biztos havi fizetéshez jutni, mert a kollektív gazdaságban a bérezés esetleges és alacsony volt.

Az 1967-ben megalakuló Hargita Művészete Kisipari Szövetkezet átvett az Olt Szövetkezet korábbi részlegei közül néhányat, és tovább bővült. Akkor alakult a nagy létszámú munkást foglalkoztató kerámiarészleg Csíkszeredában és Dánfalván, hímző részlegek sora a csíki falvakban, stb. A szövetkezet iparművészt alkalmazott, aki a hagyományos festékes motívumok alapján, azok újraértelmezésével tervezte a szőnyegszövőknak kiadott mintákat. A kor igényeinek megfelelő, városi lakásokban is használható szőnyeget, piacképes termékeket állítottak elő. A bedolgozók a mintákat, a pamutcérnát, a megfont, festett gyapjút a részlegvezetőtől vették át, a kész munkát neki adták át, és teljesítmény alapján kaptak fizetést. A szövetkezetben készült szőnyegeken a korábbi festékesek hagyományos motívumkincse többé-kevésbé megmaradt, a kompozíció azonban átalakult. Elsősorban azok a motívumok „vesztek el”, amelyek szövése idő- és energiaigényes volt, nagyobb szaktudást igényelt, ezért nem volt kifizetődő. Ebben az időszakban valósult meg a 70 évvel megfogalmazott javaslat, amely szerint szövetkezet útján lehetne hatékonyan szervezni a háziipari termelést és a termékek forgalmazását.

Irodalom:

Fülöp Hajnalka

2012 A székely festékes és a csíki háziipar története. In Nők, szőnyegek, háziipar. *Women, Hand-Woven Rugs, Home Industry*. Kiállítási katalógus. 132-167. Budapest: Néprajzi Múzeum

2012 A háziipari szőnyegszövés története Csíkban. In: Kelemen Imola (főszerk.): A Csíki Székely Múzeum Évkönyve VIII. (2012). 315-332. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum

A NKA pályázati támogatásával megvásárolt szőnyegek egyike a családi emlékezet szerint az 1780-90-es években készült, Csíkszentkirályon szőtte Andrásy Julianna (*asztalfedél festékes*). A család a csíki szőnyegszövő háziipar egyik kiemelkedő tehetségű tagjával, Gál Ferencné Sántha Juliannával nemcsak rokoni, de munkakapcsolatban is állt az 1930-40-es években. A csíkszeredai háziipari szövetkezet megalakulásakor az 1960-as évektől Sántha Kálmán édesanyja, Vitos Ilona (sz. 1920, Csíkszentkirály – 1998, Csíkpálfalva) tehetséges és gyakorlott szövőként a bedolgozó szövőket tanította, otthonában volt a szövetkezet egyik szövőműhelye. Tanítóképzőt végzett, de tanítónőként nem dolgozott, a szőnyeg- és hímzésmegrendelések állandó jövedelmet biztosítottak számára (dolgozott a gyulafehérvári római katolikus püspökségnek, a csíksomlyói kolostornak és templomnak, munkái eljutottak Zürichbe, Duisburgba, a Vatikánba, Torontóba és Sydneybe, a szövetkezet dél-afrikai és kanadai megrendeléseit is őt teljesítette).

A szőnyegek Sántha Kálmán családjának háztartásából származnak, az 1940-1980-as években szőtt szőnyegek Vitos Ilona munkái. Ezek a tárgyak a csíki festékes történetének különböző korszakokból származó, jellegzetes stílusát képviselik : a 18. század végéről (1 db.), az 1930-50-es évekből (7 nagyobb méretű és 4 kisméretű), és az 1970-80-as évekből (2 db.). Egyik szőnyeg az ú. n. „oroszos” vagy „németes” mintájú, amelyből kevesebb készült, a csíki háztartásokban is ritkaságnak tekinthető. Az anyag nagyobb része a csíki szőnyegszövő háziipar második korszakának terméke, amely a Néprajzi Múzeum Textilgyűjteményében a tárgyvásárlást megelőzően kevésbé reprezentált volt.

A megvásárolt szövött gyapjúsőnyegek leírása

A tárgyak eladója: Sántha Kálmán, 8175 Balatonfűzfő, Kossuth u. 6.

A szőnyegek Csíkpálfalváról (Hargita megye, Románia) származnak, a tulajdonos onnan telepedett át Magyarországra.

2018.182.1 Gyapjúsőnyeg, „festékes”, 18. sz. vége - 19. sz. eleje

Természetes színű fehér és növényi festékekkel festett gyapjúból kilimtechnikával szőtt szőnyeg (egy láncon forduló kilim, a láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjúfonal), két szél közepén összevarrva. 'Csillagos asztalfedél' típusú 'festékes', okkersárga alapon kék, fehér és barna mintás. Két végén a szőnyeghez használt gyapjúból belekötött fehér, kék és okkersárga rojt. Méret: 156 × 196 cm

2018.182.2.1-2 Gyapjúsőnyeg, „festékes”, 1930-as évek

Természetes barna és fehér, valamint szintetikus festékekkel színezett (piros, rózsaszín, kétféle zöld, bordó, kevés okkersárga) gyapjúból kilimtechnikával szőtt 'festékes'. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. A szőnyeg két szélből áll, de a két darab nincs

összevarrva. Öt színes gyapjúval szőtt 'halas' motívum között egy-egy piros 'nagycsillag' motívum díszíti. Méret: 114 × 272 cm (a két szél egymás mellett mérve)

2018.182.3 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1930-as évek

Szintetikus festékekkel színezett (drapp, rózsaszín, világoszöld) és természetes barna színű gyapjúból kilimtechnikával szőtt szőnyeg, két szél, a szélek nincsenek összevarrva. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. Barna és rózsaszín fonallal szőtt farkasfogas keretben két 'nagycsillag' motívum díszíti. Méret: 100 × 159 cm

2018.182.4 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1940-es évek

Szintetikus festékekkel festett (rózsaszín, világoszöld, drapp) és természetes fehér, valamint barna gyapjúból kilimtechnikával szőtt szőnyeg, két szél közepén összevarrva. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjú, egy láncon forduló kilim. A szőnyeget rózsaszín és barna fonalból szőtt farkasfogas minta keretezi, közepén két nagy csillag és hat kis csillag motívum van. Kendercérnából csomózott széles rojt szegélyezi.

2018.182.5 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1940-es évek

Szintetikus festékekkel színezett (zöld, piros, rózsaszín) és természetes barna, fehér gyapjúfonallal, kilimtechnikával szőtt szőnyeg, egy szél. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjú, egy láncon forduló kilim. Zöld alapon színes halas motívumok között egy-egy nagy csillag motívum díszíti. Mindkét végén barna gyapjúfonalból csomózott rojt. Méret: 67 × 114 cm

2018.182.6 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1950-es évek

Szintetikus festékekkel színezett (kék, piros, bordó, sárga, fekete) és természetes barna, fehér gyapjából kilimtechnikával szőtt szőnyeg, két szél közepén összevarrva. A láncfonal pamutcérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. A szőnyeg nagyméretű négyzet- és stilizált virágmotívumokkal mintázott, a helybeliek szerint 'németes festékes', máshol 'oroszok' a minta megnevezése. Méret: 167 × 271 cm

2018.182.7 Gyapjúsőnyeg, „festékes”, 1940-es évek

Szintetikus festékekkel színezett (zöld, piros, bordó) és természetes barna, fehér színű gyapjából kilimtechnikával szőtt szőnyeg, egy szél. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. A szőnyeg zöld alapon nagy csillagos és halas mintával díszített. Egyik vége szegett, a másikon csomózott gyapjúrojt. Méret: 67 × 82 cm

2018.182.8 Gyapjúsőnyeg, „festékes”, 1950-es évek

Szintetikus festékekkel festett (piros, bordó rózsaszín, zöld) és természetes szürkésbarna gyapjúfonalól kilimtechnikával szőtt szőnyeg darabja. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. Barna alapon színes fonallal szőtt motívumok részletei: ú. n. nagy csillag és kések. Egyik vége szegett, a másikon hajdani gyapjúrojt nyomai láthatóak. Méret: 60 × 71 cm

2018.182.9 Gyapjúsőnyeg, „festékes”, 1950-es évek

Színezett gyapjúfonalból kilimtechnikával szőtt, díszpárna huzataként is használt gyapjúsőnyeg, egy szél. Láncfonala kendercérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. Egyik része színes csíkos, másik része drapp alapon egy csillagmotívummal díszített. Mindkét végén a láncfonalból csomózott rövid rojt. Méret: 57 × 84 cm

2018.182.10 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1940-es évek

Szintetikus festékekkel színezett (bordó, piros, rózsaszín, türkizkék), és természetes barna, fehér színű gyapjúfonallal, kilimtechnikával szőtt szőnyeg darabja. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. Barna alapon színes szarufás motívummal díszített. Egyik végén a láncfonalból csomózott keskeny rojt, a másik végén a belekötött gyapjúrojt maradványa. Méret: 50 × 61 cm

2018.182.11 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1940-es évek

Rózsaszín, drapp és barna gyapjúfonallal, kilimtechnikával szőtt kisméretű szőnyeg. A láncfonal kendercérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. Egyenetlen végein a láncfonalból csomózott keskeny rojt. Méret: 51,1 × 32 cm

2018.182.12 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1950-es évek

Színes gyapjúfonalból kilimtechnikával szőtt kis szőnyeg, valószínűleg küszöbtakaró volt. Két vége szegett, huroköltéssel rávarrt és csomózott piros-fehér gyapjúrojtokkal. Színes gyapjúfonalból kilimtechnikával szőtt kis szőnyeg, valószínűleg küszöbtakaró volt. Két vége szegett, huroköltéssel rávarrt és csomózott piros-fehér gyapjúrojtokkal. Méret: 49 × 23 cm

2018.182.13 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1970-es évek

Színes gyapjúból (drapp, barna, piros, fekete, sárga) kilimtechnikával szőtt nagy szőnyeg, egy szél, széles szövőszéken készült. A láncfonal pamutcérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim.

A szőnyeg drapp alapon két nagy, színes fonállal szőtt „csillag”-motívummal díszített, amelyek „halas-szarufás” motívumokkal vannak elválasztva. Mindkét vége szegett. Méret: 147 × 201 cm

2018.182.14 Gyapjúszőnyeg, „festékes”, 1980-as évek

Drapp, fekete és piros gyapjúfonallal, kilimtechnikával szőtt szőnyeg, egy szél. A láncfonal pamutcérna, a vetülék gyapjúfonal, egy láncon forduló kilim. Drapp alapon három nagy, nyújtott fekete-piros „nagy csillag” motívum díszíti farkasfogas motívumokkal szőtt sávokkal elválasztva egymástól. Két végén pamutcérnából csomózott rojt. Méret: 165 × 256 cm